

Синюк А.О.

аспірант кафедри грошового обігу
та банківської справи,
Університет митної справи та фінансів

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ

У статті визначено основні характеристики та напрями аналізу фінансового стану та фінансової стійкості банку. Доведено необхідність застосування диференційованого підходу для оцінки фінансової стійкості банку, який ґрунтується на визначенні профілю ризиків та бізнес-моделі банку. Проаналізовано підходи до визначення поняття «бізнес-модель банку» та основні класифікації моделей бізнесу банків. Визначено бізнес-моделі трьох банків Дніпровського регіону, а саме АТ «АКБ КОНКОРД», ПАТ «АБ «РАДАБАНК» та ПАТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ». Наголошено на необхідності розроблення окремих моделей діагностики фінансового стану та фінансової стійкості для кожного окремого банку або однорідних структурно-функціональних груп банків.

Ключові слова: банк, фінансовий стан, фінансова стійкість, профіль ризиків, бізнес-модель, структурно-функціональні групи банків.

В статье определены основные характеристики и направления анализа финансового состояния и финансовой устойчивости банка. Доказана необходимость применения дифференцированного подхода для оценки финансовой устойчивости банка, основанного на определении профиля рисков и бизнес-модели банка. Проанализированы подходы к определению понятия «бизнес-модель банка» и основные классификации моделей бизнеса банков. Определены бизнес-модели трех банков Днепропетровского региона, а именно АО «АКБ «КОНКОРД», ОАО «АБ «РАДАБАНК» и ПАО «КБ «Земельный Капитал». Отмечена необходимость разработки отдельных моделей диагностики финансового состояния и финансовой устойчивости для каждого отдельного банка или однородных структурно-функциональных групп банков.

Ключевые слова: банк, финансовое состояние, финансовая устойчивость, профиль рисков, бизнес-модель, структурно-функциональные группы банков.

Sinyuk A.O. ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY OF BANKS USING BUSINESS MODELS

Timely and qualitative assessment of the financial state and financial steadiness of each bank allows to identify, minimize or prevent the development of crisis phenomena in the banking sector, which greatly contributes to the strengthening of economic security and financial stability of the economy as a whole. The assessment of financial steadiness of the bank should be carried out in the following main areas: analysis of indicators of adequacy of capital, structure, quality, balance of assets and liabilities, structure of income and expenses of the bank, level of profitability of its activity, efficiency of its interest rate policy, quality of management, quality of risk management of the bank. The main task for conducting an effective and qualitative analysis of the financial state and financial steadiness of a separate bank is to build a risk profile of a particular bank, taking into account the business model they have chosen. The determination of the risk profile of each individual bank is based on an analysis of the structure and balance of its assets and liabilities, income and expenses, branching of banking products and operations, the chosen segment in the banking services market, which are the determining characteristics of the bank and its business model. The correct analysis of the bank's business model creates conditions for an early assessment of the risks of viability and financial stability of the bank, identifying its main weaknesses and controlling them. Today, the SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) analysis model has become very popular in Europe. All financial institutions (banks) are distributed within the framework of the SREP analysis, depending on their size, structure, internal organization, complexity and variety of activities. Thus, it is advisable to apply a differentiated approach to assessing the financial state and financial steadiness of the bank, based not only on certain indicators of its activity, but also on risk analysis, the distribution of banking system into close to each other, relatively homogeneous groups, the identification of interconnections between them and forming a clear idea of the business model of the bank.

Key words: bank, financial state, financial steadiness, risk profile, business model, structural-functional groups of banks.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації, ринкових відносин та посилення конкурентної боротьби банки провадять свою діяльність у різному загальноекономічному та соціально-політичному середовищі, піддаючись впливу значної кількості різноманітних ризиків, що можуть привести до зниження ефективності виконання ними своїх функцій та погіршення рівня надійності та фінансової стійкості як окремих банків, так і всього банківського сектору країни. Своєчасна та якісна оцінка фінансового стану та фінансової стійкості кожного банку дає змогу виявити, мінімізувати або запобігти розвитку кризових явищ в банківському секторі, що значною мірою сприяє зміцненню економічної безпеки та фінансової стабільності економіки країни загалом. Проте в умовах виникнення та розвитку кризових явищ, посилення впливу ризиків та дії дестабілізуючих чинників, що приводять до зниження ефективності виконання банками своїх функцій та результатів їхньої діяльності, виникає потреба подальшого розвитку методичного та методологічного інструментарію аналізу фінансової стійкості банків, виявлення проблематики діючих методик, їх вдосконалення та забезпечення дієвого механізму застосування. Все це зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку та вдосконалення наявних методик оцінки фінансового стану та фінансової стійкості банків України є предметом ґрунтовних досліджень багатьох науковців. Так, А. Фалюта, Т. Січко, Н. Грабова, В. Бобиль, О. Васильчишина, Б. Самородов, О. Калініна, О. Іщенко, А. Лучаківський, Ю. Примак, О. Єлісеєва, В. Бондар, Н. Тарасевич, С. Пільгуй, Т. Жукова, О. Крухмаль та багато інших у своїх роботах розглядають питання оцінки фінансового стану та фінансової стійкості банку, а також її вдосконалення. Проте у таких дослідженнях не враховується обрана банком бізнес-модель роботи та сформований профіль ризиків, що значним чином впливає на якість та ефективність діагностики. Слід відмітити, що

питання оцінки фінансової стійкості банків на підставі структурно-функціонального підходу набуло значного розвитку у роботах О.П. Заруцької та Т.А. Васильєвої.

Метою статті є виокремлення основних характеристик фінансової стійкості банку та напрямів їх аналізу, дослідження поняття «бізнес-модель банку» та основних їх видів, визначення взаємозв'язку між моделлю бізнесу банку та рівнем його фінансової стійкості, визначення бізнес-моделі трьох банків Дніпровського регіону, доведення необхідності застосування диференційованого підходу для оцінки фінансової стійкості банку, який ґрунтується на визначенні профілю ризиків та бізнес-моделі банку.

Виклад основного матеріалу. Банківській системі країни належить ключове місце в процесі реалізації інвестиційно-інноваційних проектів та програм, успішних ринкових трансформацій, що сприяють стабілізації економіки, її сталому зростанню та розвитку. Проте сучасні кризові явища в економіці чинять дестабілізуючий вплив на розвиток банківської системи країни. Через це у роботі банків з'являються нові виклики, успішне розв'язання яких залежить насамперед від рівня їх фінансового стану та фінансової стійкості, ефективності механізму протидії ризикам та дестабілізуючим факторам, рівня розвитку банківських продуктів та технологій, якості системи менеджменту. Отже, в сучасних умовах забезпечення належного рівня фінансового стану та фінансової стійкості є не лише запорукою конкурентоспроможності та ефективності діяльності банку, але й передумовою для забезпечення його стратегічного розвитку [1].

На нашу думку, можна виділити декілька основних характеристик, що свідчать про належний рівень фінансової стійкості банку та його надійність [2]:

– спроможність забезпечити в поточному та довгостроковому періоді належний фінансовий стан банку, ефективність та результативність його роботи, ліквідність та платоспроможність;

– стабільність функціонування банку на ринку, можливість підтримання фінансово стійкого стану в довгостроковому періоді;

– відповідний рівень довіри клієнтів та контрагентів до банку, упевненість в його стійкому становищі, ототожнення банку з надійним;

– можливість своєчасно виявляти, оцінювати та мінімізувати вплив ризиків, що притаманні банківській діяльності.

Кожна із зазначених характеристик визначається певним набором кількісних та якісних показників. Так, наприклад, базисом капітальної стійкості банку є показник достатності його капіталу, що свідчить про спроможність банку продовжувати виконувати свої основні функції та залишатися платоспроможним в умовах впливу ризиків та кризових явищ. Належний рівень та якість капіталу банку багато в чому залежить від ефективності та результативності його роботи протягом значного періоду часу, забезпечуючи розширення обсягу банківських продуктів та послуг, а також підвищення їхньої якості. Також стабільність діяльності банку забезпечується підтриманням належного рівня його ліквідності, що дає змогу своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання. Ефективність та результативність роботи банку багато в чому забезпечується якісним процесом управління його активами та зобов'язаннями. Наявність репутації «стабільного та надійного банку», що може скластися лише за умови дотримання чіткого стратегічного курсу та адекватного механізму управління кожною ланкою банківської діяльності, дає йому змогу успішно функціонувати на ринку. Саме якісний банківський менеджмент має забезпечувати довгострокову фінансову стійкість банку через управління активами та зобов'язаннями, капіталом, організаційною структурою, персоналом, а також створення адекватної, дієвої та ефективної системи ризик-менеджменту [2].

Таким чином, на нашу думку, оцінка фінансової стійкості банку має здійснюватися за такими основними напрямками, як [2]:

– проведення аналізу показників достатності та адекватності капіталу і, таким чином,

визначення рівня капітальної стійкості банку та можливості покриття втрат у разі реалізації ризиків, що притаманні банківській діяльності;

– проведення аналізу структури, якості та збалансованості активів та зобов'язань банку, що дає змогу визначити рівень ліквідності, платоспроможності банку та ефективності його роботи;

– проведення аналізу структури доходів та витрат банку, рівня прибутковості та рентабельності його діяльності, ефективності його відсоткової політики, що є запорукою успішного функціонування банку в довгостроковому періоді;

– проведення аналізу якості менеджменту банку, що має забезпечувати належний рівень взаємозв'язків між усіма його структурними підрозділами, ефективну систему обміну інформацією між ними та дієвість усіх бізнес-процесів у банку;

– проведення аналізу якості ризик-менеджменту банку як першоджерела забезпечення його належного фінансового стану та фінансової стійкості у довгостроковому періоді під впливом факторів невизначеності.

Слід відмітити, що аналіз за всіма перерахованими напрямками має здійснюватися безперервно, ґрунтуючись як на статистичних даних діяльності банку, так і з урахуванням минулого досвіду, розгляду кожного з показників у динаміці та побудові прогнозів.

Отже, можемо зазначити, що фінансова стійкість виступає основоположною внутрішньою характеристикою, що дає змогу забезпечити стабільність функціонування банку, його постійний розвиток, вдосконалення та можливість задовольнити попит на нові й інноваційні банківські продукти та послуги відповідно до обраної довгострокової стратегії розвитку за умови забезпечення конкурентних переваг на ринку, а також попередження, подолання або мінімізації впливу дестабілізуючих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Як уже було зазначено, проведення оцінки фінансової стійкості банку повинно базуватися не лише на комплексному ана-

лізі основних показників його діяльності, але й на оцінюванні факторів внутрішнього та зовнішнього середовища його функціонування з дослідженням динаміки розвитку процесів. Крім цього, у системі ефективного нагляду за фінансовим станом та фінансовою стійкістю банків важливе місце належить постійному моніторингу ризиків, вивченню та врахуванню впливу негативних тенденцій, а також розробленню стратегії протидії.

Отже, головна мета управління фінансовим станом та фінансовою стійкістю банку полягає у створенні умов для забезпечення очікуваного та бажаного рівня рентабельності та прибутковості за допустимого рівня ризику з одночасним розширенням масштабів діяльності банку [3].

Зазначимо, що сьогодні у практиці банківського нагляду багатьох країн наявний досить розгалужений інструментарій оцінки фінансового стану та фінансової стійкості банку. Цей інструментарій включає в себе коефіцієнтний аналіз, рейтингові моделі, математико-статистичні моделі, кластерний аналіз, системи комплексної оцінки банківських ризиків та ймовірності банкрутства [4].

Усі розроблені підходи та методики оцінювання фінансової стійкості банків різняться за складом факторних ознак, що аналізуються, обмежуючими значеннями та градацією результуючого показника. Проте, як правило, наявні методики зрозумілі та прийнятні для використання або органами банківського нагляду чи рейтинговими агентствами, або ж самими банками, та обмежують можливість свого використання іншими особами, зацікавленими в отриманні реальної та неупередженої інформації про фінансовий стан, фінансову стійкість та надійність банку. Проблема полягає не лише в складності методик аналізу, але й у недостатньому рівні транспарентності інформації щодо діяльності банку, що стає перешкодою на шляху проведення об'єктивної оцінки як окремого банку, так і банківської системи загалом [3].

Крім цього, як вдало зазначила у своїй праці О.П. Заруцька, наявні традиційні методи аналізу характеризуються своєю уні-

версальністю та не здатні врахувати структурні особливості банку, його відмінні риси, завдання та місце на ринку банківських послуг, тобто не враховують конкретну бізнес-модель роботи банку [5].

Головне завдання для проведення ефективного та якісного аналізу фінансового стану та фінансової стійкості окремого банку полягає у побудові профілю ризиків конкретного банку з урахуванням обраної ними бізнес-моделі.

Побудова профілю ризику кожного окремого банку ґрунтується на аналізі структури та збалансованості його активів та зобов'язань, доходів та витрат, розгалуженістю банківських продуктів та операцій, обраним сегментом на ринку банківських послуг, тобто визначальними функціональними характеристиками банку та його бізнес-моделлю. Універсальні обмеження більшості наявних методик не дозволяють врахувати специфіку та відмінності у діяльності банків, через що й сама отримана оцінка має лише приблизний та узагальнюючий характер [5].

Проте така ситуація не є прийнятною, оскільки інструментарій аналізу має бути гнучким та ефективно пристосовуватися не лише до конкретних бізнес-моделей, обраних банками, але й до змінних умов зовнішнього середовища їх функціонування, оскільки в умовах стабільного розвитку економіки країни та банківського сектору нецільним є використання однакових напрямів та інструментів регулювання під час системних криз, розвитку інфляційних процесів, падіння ВВП та занепаду національного виробництва [6].

Традиційного підходу, основою якого є оцінка достатності капіталу, рівня ліквідності та платоспроможності, прибутковості та управління ризиками банку, вже недостатньо. Саме через це в багатьох країнах світу в межах Базеля III було запроваджено додаткові кількісні та якісні фактори аналізу. До них належать показники буферів капіталу, коефіцієнти покриття ліквідності (LCR) та чистого стабільного фінансування (NSFR), леверидж, аналіз бізнес-моделі, плану від-

новлення діяльності та підвищені вимоги до корпоративного управління [7].

Таким чином, органам банківського нагляду доцільно застосовувати диференційований підхід для оцінки фінансового стану та фінансової стійкості банку, в основі якого лежать не лише певні показники його діяльності, але й аналіз ризиків, розподіл на підставі цього банківської системи на наближені одна до одної, відносно однорідні групи, виявлення взаємозв'язків між ними та формування чіткого уявлення про бізнес-модель роботи банку [6].

Проте слід зазначити, що сьогодні для банківського сектору України саме поняття бізнес-моделі банку є відносно новим та не повністю дослідженим. Це ж стосується й аналізу фінансової стійкості банку з урахуванням його бізнес-моделі функціонування.

Відмітимо, що поки що не сформовано єдиного підходу щодо визначення поняття «бізнес-модель банку». Частина науковців концентрує свою увагу на тлумаченні більш загального поняття «бізнес-модель», інша – конкретно розглядає лише поняття «бізнес-модель банку».

Так, наприклад, А. Остервальдер та І. Пігнер у своїх працях намагалися агрегувати та узагальнити погляди широкого кола науковців щодо тлумачення поняття «бізнес-модель», підкреслюючи, що саме це допомагає зрозуміти, як саме підприємства провадять свою діяльність, основні засади їхньої організації, що забезпечує створення та фіксацію створеної ними вартості. Вони виокремили дев'ять компонентів, що становлять бізнес-модель конкретної організації: сегмент клієнтів, пропозиція цінності, канали доставки та зв'язку, відносини з клієнтами, потоки доходів, основні ресурси, ключові види діяльності, партнерську мережу і структуру витрат. Саме ці компоненти, на думку зазначених дослідників, становлять «канву бізнес-моделі» (Business model canvas) [7].

Х. Чесбро та Р. Розенблум погоджувалися з поглядом дослідників, зазначених вище, щодо прямого зв'язку бізнес-моделі із створенням вартості на підприємствах, більше

того, сама бізнес-модель, на їхню думку, є частиною цієї вартості. Проте у складі компонентів бізнес-моделі науковці виокремлюють лише шість складників: сегмент ринку, пропозицію цінності, ланцюжок збільшення вартості, конкурентну стратегію, потоки надходжень та структуру витрат [7].

Українські дослідники В. Рашкован та Д. Покідін розглядають бізнес-модель як основний критерій, за яким підприємства різних галузей різняться між собою. Обрана бізнес-модель демонструє основні характеристики компанії, а саме цільових клієнтів, регіони роботи, набір продуктів, канали їх збуту, постачальників тощо. На думку зазначених науковців, такі характеристики мають кількісне вираження у наборі показників, які різняться між сегментами, у зв'язку з чим вирішити завдання щодо визначення конкретної бізнес-моделі можливо лише за допомогою кластеризації [8].

Європейський орган банківського регулювання (European Banking Authority) розглядає бізнес-модель у більш вузькому розумінні як набір засобів та методів для організації роботи, отримання прибутку та стабільного зростання. Кожна бізнес-модель складається з певного набору компонентів залежно від основних довгострокових цілей компанії [7].

У електронній енциклопедії Investopedia значено, що спосіб, за допомогою якого компанія отримує дохід та прибуток від своєї діяльності, і визначає її бізнес-модель [7].

Проте, на нашу думку, зазначені вище тлумачення є занадто вузькими та не розкривають усю палітру взаємозв'язків та компонентів, що визначають конкретну бізнес-модель роботи компанії.

Що стосується тлумачення поняття «модель бізнесу банку», то це питання є дискусійним серед науковців, експертів та банкірів. Деколи термін розглядається у дуже вузькому значенні, лише як модель доходів та операційної діяльності, а деколи – у надто широкому, як загальна стратегія управління банком.

Група науковців під керівництвом Р. Аяді, В.П. де Гроена, Е. Арбака у своїх

роботах визначили основні моделі бізнесу банків у країнах Європи, напрями та характер їх змін під впливом фінансової кризи 2008–2009 рр. Крім цього, дослідники довели, що саме обрана бізнес-модель роботи чинить значний вплив на рівень стійкості банків до впливу деструктивних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища та кризових явищ. Також у своїх дослідженнях науковці підтверджують тезу про те, що проведення аналізу бізнес-моделей банків дає змогу всім учасникам фінансового ринку отримати інформацію щодо природи та масштабів ризиків, що супроводжують їхню діяльність, а також отримати розуміння обсягу системного ризику протягом усього економічного циклу [9].

Бельгійські економісти Ф. Мергаертс та Р. Веннет вказують на те, що бізнес-модель розкривається у довгостроковій стратегії розвитку банку та визначається структурою активів, зобов'язань, капіталу та доходів. На думку вчених, важливими характеристиками структури активів виступають кредитний портфель, рівень якості кредитів, обсяги вкладень. Структура зобов'язань розкривається у залежності банку від коштів клієнтів та ризику втрати фінансування. Структура доходів пояснюється їхньою диверсифікацією, а капіталу – співвідношенням між обсягом власного капіталу та активів. Для визначення бізнес-моделі банку використовують підхід, аналогічний рейтинговій оцінці CAMELSO [7].

Слід вказати, що такий підхід є дещо обмеженим, оскільки увага приділяється лише аналізу та управлінню ризиками.

Вивчення бізнес-моделей банків у своїх працях поглибив М. Томкус, особлива увага при цьому була приділена питанню створення банком економічної цінності. На його думку, основною метою будь-якого банку є проведення найбільш оптимальної фінансової діяльності. Через це науковець розглядав бізнес-модель як сукупність складників, які необхідні для підтримання конкурентоздатності та досягнення оптимального рівня прибутковості на ринку. Розроблення бізнес-моделі, на думку дослідника, дозволяє

управляти трьома найголовнішими процесами у роботі банку, а саме: залученням необхідних ресурсів для провадження діяльності, розміщенням коштів у кредитах з метою отримання доходів, усвідомленням та прийняттям ризику [7].

Й. Алтанбас, С. Манжанеллі та Д. Маркус-Ібанез у своїй праці вказують на зв'язок між обраною бізнес-моделлю банку та ризиком його краху. Ризикоутворюючими компонентами є обрана в бізнес-моделі структура фінансування та доходів. Так, наприклад, залежність від залучених коштів (деPOSITNІ кошти) зменшує ймовірність ризику, тоді як оптове фондування збільшує його. Проте слід брати до уваги, що така ситуація не є типовою та для різних банків може мати різний ефект [7].

На думку деяких дослідників, банки з більш диверсифікованою структурою доходів є більш захищеними під час кризових потрясінь, оскільки вищий рівень диверсифікації збільшує рівень їхньої стійкості до впливу дестабілізуючих факторів. Важливого значення у цьому сенсі набуває обсяг отримуваних непроцентних доходів в загальному обсязі доходів, оскільки їх формування пов'язано не лише з оплатою послуг, а й з торгівлею на ринку фінансовими та валютними інструментами, андеррайтингом або сек'юритизацією. Значний вплив на ризикованість бізнес-моделі має й структура витрат. Результати деяких досліджень підтверджують тезу про те, що економічно неефективні банки знаходяться ближче до ризику дефолту [7].

Водночас частина дослідників приділяє увагу й розміру банку. Так, великі системні банки вважаються менш стабільними, оскільки їм складно швидко пристосуватися до постійно змінюваних умов внутрішнього та зовнішнього середовища, проте все ж таки доведено вищий рівень їхньої стійкості у довгостроковій перспективі. Структура власності та корпоративне управління також чинить значний вплив на профіль ризику банку [7].

П.Г. Алексашин, Ф.Т. Алескеров, В.Ю. Белоусова, П.К. Бондарчук, Е.С. Попова, А.А. Кнурова, В.М. Солодков, проаналізу-

вавши російські банки в розрізі їхньої моделі бізнесу, структури та стійкості, підтвердили залежність між обраною банком бізнес-моделлю та рівнем його стійкості [9].

Все це підтверджує той факт, що застосування диференційованих підходів банківського регулювання та нагляду залежно від обраної банком бізнес-моделі та пов'язаного з нею профілем ризику є важливим та актуальним питанням.

Слід зазначити, що сьогодні більшість моделей для визначення бізнес-моделей банків ґрунтується на проведенні кластерного аналізу, причому обсяг змінних, аналізований період, ступінь деталізації, кількість кластерних груп значно відрізняються у різних дослідженнях.

Деякі науковці будують прості моделі, у яких кількість змінних варіює від п'яти до восьми, деякі включають до аналізу до 15 показників. Проте проведення кластерного аналізу вимагає обмеження кола змінних, оскільки їх збільшення призводить до відповідного збільшення кількості кластерів, від чого групи стають менш однорідними [8].

Немає єдиного підходу й щодо визначення набору змінних для побудови бізнес-моделі. Частина науковців використовує винятково стандартизовані дані бухгалтерської звітності, а отже, розмір бізнесу банків втрачає своє значення. Перевагою такого підходу є його універсальність та доступність, оскільки показники фінансової звітності банків знаходяться у відкритому доступі як на сайті банку, так і на сайті регулятора. Проте в цьому контексті виникає проблема транспарентності інформації, що відображена у фінансовій звітності банку, та її вичерпності для проведення аналізу [8].

Інша частина науковців доповнює аналіз показників фінансової звітності інформацією щодо продуктів банку (наприклад, обсяг житлових кредитів), загального обсягу бізнесу (наприклад, активи на одного працівника). Так, наприклад, Європейський центральний банк аналізував інформацію щодо частки активів, яка припадає на позичальників-резидентів, а також обсяг активів, зваже-

них на ризик. Така інформація, безперечно, може бути корисною під час ідентифікації моделі бізнесу банку, проте доступ до неї є обмеженим [8].

Слід визнати, що саме правильно проведений аналіз бізнес-моделі банку створює умови для оцінки на ранній стадії виникнення загроз життєздатності і фінансовій стійкості банку, виявлення основних слабких місць та контролювання їх. Європейський центральний банк першим запровадив оцінку життєздатності бізнес-моделей і факторів рентабельності як наглядовий пріоритет на 2015 р. [7].

Експерти IRCCF (Міжнародний дослідницький центр з кооперативних фінансів) беруть активну участь у розробленні методології аналізу бізнес-моделей банків, а також проводять регулярний моніторинг таких моделей та публікують щорічні доповіді. Для визначення бізнес-моделі банку експерти IRCCF застосовують кластерний аналіз. Для формування кластерів використовують п'ять основних показників (інструментів) [7]:

1. Міжбанківські кредити (визначають обсяги оптового бізнесу та міжбанківської діяльності).
2. Кредити та заборгованість клієнтів (визначають рівень схильності банку до ризиків).
3. Торгові активи (визначають рівень диверсифікації доходів банку та розвиток нетрадиційних банківських операцій).
4. Боргові зобов'язання (визначають рівень розвитку інвестиційної діяльності).
5. Експозиції в похідних інструментах (сукупна вартість усіх похідних експозицій банку).

Для характеристики результативності діяльності банків використовують такі параметри, як: співвідношення між операційними витратами та операційними доходами; чистий процентний дохід; чистий комісійний дохід; результат від торгових операцій; динаміка статей балансу; співвідношення між фінансовим результатом та показниками балансу (рентабельність активів і капіталу, співвідношення операційних доходів та активів) [7].

Експерти European Banking Authority (Європейська банківська організація) також за допомогою кластерно аналізу розподілили банки ЄС за такими бізнес-моделями [7]:

- середні універсальні банки, зосереджені на внутрішньому кредитуванні;
- невеликі банки, що залучають кошти вкладників і сконцентровані на кредитуванні;
- місцеві або спеціалізовані кредитори зі значною часткою фінансування за рахунок ринку;
- великі універсальні банки, які фінансуються за обсягом депозитів із істотною експозицією за активами на місцевих ринках, а також чималими торговими активами;
- середні універсальні банки з диверсифікованими активами, котрі великою мірою покладаються на фінансування за рахунок депозитів;
- великі міжнародні банківські групи з диверсифікованими активами на світовому рівні, що залучають значну частку ресурсів на ринку та мають великі торгові активи;
- інвестиційні депозитарні банки, зосереджені на комісійних доходах.

Такий розподіл враховує структуру та обсяг активів та зобов'язань банків, тобто використовує два виміри.

Експерти Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements, BIS) наводять іншу класифікацію банківських бізнес-моделей. Так, виокремлюються три моделі бізнесу залежно від джерел фінансування: комерційний банк, що фінансується за рахунок роздрібного бізнесу; комерційний банк, який фінансується на оптових ринках; банк, що орієнтується на ринки капіталу (ця модель характеризується більшою активністю в торгівлі фінансовими інструментами) [7].

Повсякчас з'являються й нові бізнес-моделі роботи банків, наприклад, банки платіжних карток, банки для надання лише споживчих кредитів, інтернет-банки та інші [7].

Проте універсальної бізнес-моделі, так само як і стратегії банку, бути не може. Кожній з моделей притаманні свої переваги та недоліки. Сьогодні топ-менеджери банків

сконцентровані на розробленні оптимальних бізнес-моделей та їх удосконаленні з метою отримання конкурентних переваг на ринку, побудови ефективної системи ризик-менеджменту та забезпеченні належного фінансового стану та фінансової стійкості банку у довгостроковому періоді. Зрозуміло, що особливості обраної бізнес-моделі корелюють з ризиками, що притаманні банківській діяльності. Так, залежність від коштів клієнтів стимулює розвиток традиційних банківських продуктів (непроцентні операції не розвиваються), а залежність від оптового фінансування на міжбанківському ринку стимулює розвиток торгових операцій, що є більш ризиковими та витратними [7].

Сьогодні значної популярності у країнах Європи набуло застосування моделі аналізу SREP (Supervisory Review and Evaluation Process). Ця модель є розгалуженою та доопрацьованою версією ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process). Тоді як ICAAP було розроблено в межах Базеля II та спрямовано на дослідження внутрішніх процедур та процесів в банку з метою визначення рівня достатності капітальних ресурсів в довгостроковій перспективі для покриття всіх можливих ризиків, SREP-аналіз ґрунтується на дев'яти взаємопов'язаних напрямках аналізу, таких як: здійснення класифікації фінансових інституцій (банків) відповідно до результатів кластерного аналізу; постійний моніторинг показників діяльності банків; аналіз бізнес-моделі банку; оцінка системи внутрішнього управління та контролю; оцінка адекватності капіталу (ICAAP); оцінка ризиків ліквідності та достатності джерел для підтримання ліквідності банку; визначення результуючої оцінки фінансового стану та фінансової стійкості банку; визначення напрямів, що потребують регулювання; визначення заходів, що можуть бути застосовані органами банківського нагляду для окремого банку, з метою раннього попередження погіршення його фінансового стану та фінансової стійкості [10].

Такий підхід аналізу було запропоновано Європейською банківською організацією

(European Banking Authority) ще у 2014 році та запроваджено в систему банківського нагляду країн Європи наприкінці 2015 року.

Так, класифікація банків здійснюється за такими категоріями [10]:

1. Перша категорія – глобальні системно значущі банки.

2. Друга категорія – від великих до середніх банків, що діють в основному всередині країни, але із значним розвитком транскордонного співробітництва.

3. Третя категорія – від середніх до невеликих банків, що працюють винятково на внутрішньому ринку та щодо обмеженого кола бізнес-напрямів.

4. Четверта категорія – невеликі банки, які не можуть бути віднесені до категорій, що наведені вище.

Таким чином, всі фінансові інститути (банки) розподілені в межах SREP-аналізу залежно від їх розміру, структури, внутрішньої організації, складності та розгалуженості діяльності.

Аналіз бізнес-моделі передбачає визначення ступеня прибутковості діяльності банку у короткостроковому періоді та можливості підтримання стратегічної стійкості банку у довгостроковому періоді. Такий аналіз базується на попередній оцінці ринкової ситуації, розвитку банківських бізнес-напрямів та продуктів. Таким чином, органи банківського нагляду мають можливість отримати інформацію щодо макроекономічного розвитку ринку, стратегічних намірів груп його учасників, оцінити бізнес-середовище діяльності організації. Аналіз бізнес-моделі банку передбачає використання як кількісних, так і якісних показників. Кількісні показники характеризують основні показники діяльності банку та його «ризик-апетит» у порівнянні із схожими банками. Якісні показники характеризують ефективність поточної системи управління, фінансового та стратегічного планування в банку. Таким чином, органи банківського нагляду визначають життєздатність бізнес-моделі з урахуванням минулих результатів аналізу та виявляють відповідні недоліки [10].

Таким чином, SREP-аналіз є загальною методологією, що гарантує об'єктивний та послідовний контроль на індивідуальній основі фінансового стану та фінансової стійкості банку, входячи з обраною ним бізнес-моделі та сформованого профілю ризиків.

Слід зазначити, що Національним банком України також були здійснені початкові кроки в цьому напрямі, що знайшло своє відображення у новій запропонованій концепції Проекту Положення про організацію системи управління ризиками в банках України, що була представлена у березні 2017 року. В межах цієї концепції передбачалося розроблення Декларації схильності до ризиків як основного документу банку щодо управління ризиками, визначення загального розміру «ризик-апетиту», встановлення лімітів ризиків та визначення профілю-ризиків банку, виходячи з його бізнес-моделі [11]. У 2018 році Постановою Правління Національного банку України № 47 від 02.05.2018 року було внесено зміни у «Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок» [12], які враховують настанови Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки (SREP).

Оцінка на основі методики SREP передбачає такі 4 етапи, як [11]:

1. Аналіз та оцінка бізнес-моделі. Такий аналіз передбачає проведення оцінки життєздатності бізнес-моделі (спроможності до генерації прийняттого рівня доходів протягом наступних 12 місяців) та визначення стійкості його стратегії розвитку (спроможності до генерації прийняттого рівня доходів упродовж якнайменш наступних 3 років).

2. Оцінка корпоративного управління та системи внутрішнього контролю. Передбачає проведення оцінки ефективності корпоративної культури, культури прийняття ризику, організаційної структури та функціонування органів управління системи управління ризиками, системи внутрішнього контролю та загальної системи корпоративного управління.

3. Оцінка ризиків капіталу (кредитного, ринкового, процентного, операційного). Передбачає визначення достатності капіталу (його розміру та структури) для покриття основних видів ризиків у діяльності банку протягом наступних 12 місяців.

4. Оцінка ризиків ліквідності та фінансування. Передбачає проведення оцінки можливих ризиків ліквідності та фінансування, а також системи управління ними.

У межах SREP-аналізу НБУ пропонує таку класифікацію бізнес-моделей банків [11]:

1. Універсальна бізнес-модель. Характеризується суттєвою часткою операцій з юридичними, фізичними особами, міжбанківських операцій та операцій з іншими учасниками фінансового ринку у структурі активів та зобов'язань.

2. Роздрібна бізнес-модель. Характеризується суттєвою часткою операцій з фізичними особами у структурі активів та зобов'язань.

3. Корпоративна бізнес-модель. Характеризується суттєвою часткою кредитних операцій з юридичними особами у структурі активів та залучених коштів від юридичних осіб у структурі зобов'язань.

4. Корпоративна модель бізнесу з роздрібним фінансуванням. Характеризується суттєвою часткою кредитних операцій з юридичними особами у структурі активів та залучених коштів від фізичних осіб у структурі зобов'язань.

5. Бізнес-модель обмеженого кредитного посередництва. Характеризується незначною часткою кредитів, наданих юридичним та фізичним особам, яка становить не більше 30%, левова частка кредитів надана обмеженому колу осіб або ж активні операції профінансовано власними коштами банку.

Таким чином, серед основних критеріїв класифікації банків за бізнес-моделями можемо виділити такі [11]:

– обсяги кредитів, що надані суб'єктам господарювання;

– обсяги кредити, що надані фізичним особам;

– обсяги коштів, розміщених в інших банках;

– обсяги коштів, залучених від суб'єктів господарювання;

– обсяги коштів, залучених від фізичних осіб;

– обсяги коштів, залучених від інших банків і міжнародних фінансових організацій.

Проте, на наш погляд, такі критерії класифікації є дещо обмеженими, оскільки не враховують інші важливі показники діяльності банку, структуру його активів, зобов'язань, витрат та доходів, процентну та комісійну політику, а також інші параметри.

Спробуємо визначити бізнес-моделі трьох банків Дніпровського регіону, а саме АТ «АКБ «КОНКОРД», ПАТ «АБ «РАДАБАНК» та ПАТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ», на основі показників фінансової звітності на звітні дати впродовж 2017–2018 рр. (табл. 1) [11].

Таким чином, можемо відмітити, що обрані для аналізу банки мають різні бізнес-моделі роботи. Так, АТ «АКБ «КОНКОРД» обрав напрям розвитку традиційних видів активних операцій, а саме кредитування юридичних осіб, проте динаміка комісійних доходів є позитивною, що свідчить про поступове нарощення непроцентних доходів, що є перспективним напрямом. Проте, беручи до уваги ризик недокапіталізації та низький рівень рентабельності, банку необхідно залучати альтернативні джерела фінансування. Фінансовий стан вважаємо частково задовільним.

Схожий напрям роботи обрано й ПАТ «АБ «РАДАБАНК». Банк стабільно нарощує обсяг активів, обсяг резервів збільшується відповідно, що може бути свідченням, з одного боку, виваженої політики банку та низького ризику недорезервування, а з іншого – не досить високої якості активів. Невідсоткові операції займають незначну частку у спектрі продуктів банку та потребують свого розвитку. Фінансовий стан вважаємо задовільним.

ПАТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ» має більш повільний темп нарощення активів, а процентна маржа є найнижчою серед банків, що обрані для аналізу. Обсяг невідсоткових доходів незначний, що також свідчить про розвиток традиційних продуктів кредиту-

Таблиця 1

Оцінка бізнес-моделі банку та його фінансового стану на 01.07.2018 р.

Показник	АТ «АКБ «КОНКОРДН»	ПАТ «АБ «РАДАБАНК»	ПАТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»
1	2	3	4
Ризик недокапіталізації	Власний капітал незначно перевищує статутний та становить 213,14 млн. грн. Ризик недокапіталізації високий.	Власний капітал перевищує статутний та становить 260,51 млн. грн. Ризик недокапіталізації помірний.	Власний капітал незначно перевищує статутний та становить 233,73 млн. грн. Ризик недокапіталізації високий.
Якість активів	Співвідношення між резервами за активними операціями та загальним обсягом активів банку становить -3,72%. Показник якості активів має тенденцію до зростання. Сукупний ризик низький.	Співвідношення між резервами за активними операціями та загальним обсягом активів банку становить -10,14%. Показник якості має тенденцію до зменшення. Обсяг активів та резервів за ними збільшуються. Сукупний ризик помірний.	Співвідношення між резервами за активними операціями та загальним обсягом активів банку становить -0,56%. Показник якості має негативну тенденцію. Обсяг активів та резервів за ними збільшуються з початку 2018 року. Сукупний ризик помірний.
Ризик ліквідності	Ліквідні активи становлять 23,63% від загального обсягу активів банку та коливаються, тоді як обсяг коштів клієнтів на вимогу загалом має тенденцію до зростання. Коефіцієнт покриття коштів клієнтів на вимогу ліквідними активами становить 76,5%. Ризик ліквідності помірний.	Ліквідні активи становлять 16,62% від загального обсягу активів банку та коливаються, тоді як обсяг коштів клієнтів на вимогу має тенденцію до зростання. Коефіцієнт покриття коштів клієнтів на вимогу ліквідними активами становить 56,3%. Ризик ліквідності помірний.	Ліквідні активи становлять 5,12% від загального обсягу активів банку та коливаються, тоді як обсяг коштів клієнтів на вимогу загалом має тенденцію до зростання. Коефіцієнт покриття коштів клієнтів на вимогу ліквідними активами становить 45,60%. Ризик ліквідності високий.
Фінансовий результат	Рентабельність активів банку становить 0,03%, рентабельність власного капіталу – 0,12%, обидва показники мають негативну динаміку. Загальна рентабельність діяльності – 0,30%. Сукупний ризик високий.	Рентабельність активів банку становить 0,65%, рентабельність власного капіталу – 3,46%. Загальна рентабельність діяльності – 8,0%. Показники мають негативну динаміку. Сукупний ризик високий.	Рентабельність активів банку становить 1,25%, рентабельність власного капіталу – 3,13%. Загальна рентабельність діяльності – 15,6%. Сукупний ризик помірний.
Відсоткова політика	Вартість залучення коштів банком 3,12%, дохідність розміщених банком коштів 11,50%. Процентний спред 8,38%. Чиста процентна маржа 4,78%. Загалом показники мають негативну динаміку. Ризик ефективності відсоткової політики високий.	Вартість залучення коштів банком 3,01%, дохідність розміщених банком коштів 10,89%. Процентний спред 7,87%. Чиста процентна маржа 4,3%. Загалом показники мають негативну динаміку. Ризик ефективності відсоткової політики високий.	Вартість залучення коштів банком 5,83%, дохідність розміщених банком коштів 10,84%. Процентний спред 5,01%. Чиста процентна маржа 4,60%. Ризик ефективності відсоткової політики високий.
Ефективність невідсоткових операцій	Комісійні доходи становлять 27,90% у структурі доходів банку (частка у активах 2,92%) та мають тенденцію до зростання. Торговий результат є додатним та становить 2,88% у структурі доходів (частка у активах 0,3%), загальна тенденція зміни є негативною. Сукупний ризик помірний.	Комісійні доходи становлять 21,30% у структурі доходів банку (частка у активах 1,88%) та мають тенденцію до зростання. Торговий результат є додатним та становить 4,39% у структурі доходів (частка у активах 0,39%), загальна тенденція зміни є позитивною. Сукупний ризик помірний.	Комісійні доходи становлять 8,54% у структурі доходів банку (частка у активах 0,79%) та мають тенденцію до зменшення. Торговий результат є додатним та становить 2,92% у структурі доходів (частка у активах 0,27%). Загальна тенденція зміни є негативною. Сукупний ризик високий.

1	2	3	4
Особливості бізнес-моделі	Банк проводить консервативну політику помірною зростання з використанням традиційних процентних продуктів. Зважаючи на ризик недокапіталізації та низьку рентабельність, потребують активнішого розвитку додаткові джерела надходжень.	Банк проводить політику активного зростання з використанням широкого спектру банківських продуктів. Зважаючи на ризик недокапіталізації та низьку рентабельність, потребують розвитку додаткові джерела надходжень.	Банк перейшов до консервативної політики помірною зростання з використанням традиційних процентних продуктів, невідсоткові операції розвинуті на низькому рівні.
Фінансовий стан	Частково задовільний	Задовільний	Частково задовільний

вання. При цьому слід відмітити й наявність високого ризику ліквідності. Проте, незважаючи на це, ПАТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ» за підсумками 1 півріччя 2018 року має найвищий рівень рентабельності серед аналізованих банків. Фінансовий стан вважаємо частково задовільним.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зазначити, що єдиної комплексної методики оцінки фінансового стану та фінансової стійкості, яка була би прийнятною для кожного банку в економічній системі країни, немає та бути не може. Кожний банк обирає для себе профіль діяльності, сегмент на ринку банківських послуг, бізнес-модель та шляхи розвитку, а тому проведення оцінки його фінансового стану та фінансової стійкості на підставі узагальнених критеріїв не є можливим. Тобто банк матиме незадовільний рівень фінансового стану, якщо значення його показників будуть відрізнятися від значень, розрахованих для ідеалізованого банку, не враховуючи того факту, що банк працює в тому сегменті, для якого ці показники є адекватними та при-

йнятними, а також стикається із впливом дестабілізуючих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

В умовах кризових явищ та нестабільності економіки нашої країни неминуче постає питання розроблення окремих моделей діагностики фінансового стану та фінансової стійкості для кожного окремого банку або однорідних структурно-функціональних груп банків. Така модель повинна охоплювати основні напрями роботи банку, специфіку його діяльності, обраний сегмент на ринку банківських послуг, бізнес-модель функціонування та сформований залежно від цього профіль ризиків. Крім того, такі методики повинні передбачати мінливість факторів внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування банку та адаптуватися до цих змін. Лише за таких умов можливо отримати об'єктивну, достовірну, актуальну, якісну та детальну інформацію щодо фінансового стану та фінансової стійкості банку та їх змін у майбутньому. Розроблення такої методики і є перспективою подальших досліджень цієї теми.

Список використаних джерел:

1. Фещенко О.Л. Механізм комплексного управління та забезпечення фінансової стійкості банку / О.Л. Фещенко, О.О. Сініцин // Наукові праці МАУП. – 2014. Вип. 2. С. 133–140.ГКД: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2014_2_25.
2. Костирко Р.О. Управління фінансовою надійністю банку: концепція, механізм, контрольні параметри / Р.О. Костирко, Н.І. Шпаковська // Часопис економічних реформ. – 2014. – № 2. – С. 53–61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2014_2_12.

3. Стороженко О.О. Оцінка стану фінансової стійкості банку як одного з основних показників ефективності його діяльності / О.О. Стороженко, Н.С. Кухарук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3. – С. 159–163. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_3_33.
4. Каднічанська В.М. Банківські ризики в контексті стійкої діяльності банківських установ / В.М. Каднічанська, Ж.І. Торяник, В.А. Зорянський // Вісник Університету банківської справи. – 2015. – № 1. – С. 70–75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2015_1_14.
5. Заруцька О.П. Рання діагностика втрати фінансової стійкості банків у системі банківського нагляду / О.П. Заруцька // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 1. – С. 89–93. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUABS_2013_1_15.
6. Васильєва Т. Розвиток структурно-функціонального підходу до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду / Т. Васильєва, О. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 10. – С. 28–35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2013_10_19.
7. Любіч О.О. Аналіз бізнес-моделі державних банків в Україні / О.О. Любіч, Г.П. Бортніков, Г.О. Панасенко // Фінанси України. – 2016. – № 10. – С. 7–38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_10_3.
8. Рашкован В. Кластерний аналіз бізнес-моделей українських банків: застосування нейронних мереж Кохонена / В. Рашкован, Д. Покідін // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 238. – С. 13–40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2016_238_4.
9. Стадник А.С. Розвиток концепції мікропруденційного банківського регулювання в Україні на основі запровадження аналізу бізнес-моделей банків / А.С. Стадник // Науковий погляд: економіка та управління. – 2017. – № 2(58). – С. 107–115. – Режим доступу: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2878/1/ilovepdf_com-107-115.pdf.
10. SREP (supervisory review and evaluation process): Blessing or curse? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bankinghub.eu>.
11. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua>.
12. Про затвердження Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок [Електронний ресурс]: Постанова від 17.07.2001 № 276 (редакція від 04.05.2018) – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>.